

Hans van Hall, ***Eijsden, een vrijheid met Luikse stadsrechten. Een rechtshistorische schets van de ontwikkeling van een Minderstadt tussen Maas en Rijn (ca.1300-ca.1550)***

(Dissertatie Maastricht 2011, Maaslandse monografieën 74; Hilversum: Verloren, 2011, 478 pp., ISBN 978 90 8704 245 5).

Wanneer kunnen we een nederzetting in de middeleeuwen als een stad beschouwen? Het antwoord lijkt eenvoudig: als die nederzetting stadsrechten heeft. Toch is het niet zo simpel, want stadsrechten werden ook wel verleend aan nederzettingen zonder stedelijke kenmerken zoals een centrale functie, een gediversifieerde sociaal-economische structuur, relatief dichte bevolkingsconcentratie en bebouwing. Anderzijds waren er ook plaatsen die deze stedelijke kenmerken wél bezaten, of althans een deel ervan, maar geen stadsrecht hadden gekregen en/of door tijdgenoten niet als stad werden beschouwd. Kortom, er bestond in de middeleeuwen een overgangsgebied tussen dorp en stad. Daarom is de onderzoeksvraag van de rechtshistorische dissertatie van archivaris Hans van Hall minder triviaal dan hij lijkt. Van Hall vraagt zich in zijn proefschrift af of Eijsden, een dorp aan de Maas, tien kilometer ten zuiden van Maastricht, in de middeleeuwen een stad was. Omdat hij de vraag behandelt in een goed gedocumenteerd en beargumenteerd betoog, is het antwoord niet alleen relevant voor het zelfbewustzijn van de paar duizend inwoners van het huidige Eijsden, maar ook voor (rechts)historici. Het geval Eijsden leert ons veel over tussenfiguren tussen dorpen en steden die in de middeleeuwse wereld een vrij veelvoorkomend verschijnsel waren.

Na een schets van de territoriale machten die actief waren in het gebied waartoe Eijsden behoorde (de hertogen van Limburg en Brabant, de prinsbisschop van Luik, de heren van Valkenburg) bespreekt de auteur in het tweede hoofdstuk de stedelijke kenmerken van het middeleeuwse Eijsden. Die waren er namelijk wel degelijk. De inwoners werden ‘poorters’ genoemd, er was handel, er was sprake van een ‘regelmatige, gesloten, enigszins stads aandoende bebouwing’ (94), die werd omsloten door een gracht en een omwalling. Op grond van deze ‘keten’ van stedelijke kenmerken, concludeert Van Hall dat Eijsden een stad was, ook al telde deze stad niet meer dan 550 inwoners.

In de volgende hoofdstukken worden achtereenvolgens het ontstaan en de werking van de schepenbank (oorspronkelijk een domaniaal laatgerecht), de oudste regelgeving van de ‘vrijheid’ (deels aan Luiks recht ontleend) en enkele elementen uit de

rechtspraak van Eijsden behandeld. Een belangrijke bron voor dit alles is de tekst van het zogenaamde 'vrijheidsboek', een document waarin de oudste rechten van Eijsden zijn vastgelegd. De tekst, die met een vertaling integraal als bijlage is afgedrukt, is slechts overgeleverd in zeventiende- en achttiende-eeuwse afschriften. De meeste daarvan dateren de oorspronkelijke tekst op het jaar 1321 en Van Hall betoogt dat die datum serieus te nemen is. Een van zijn argumenten is het 'middeleeuwse' karakter van een aantal bepalingen, zoals die over de gerechtelijke tweekamp en over het dragen van strafstenen.

Het laatste hoofdstuk plaatst Eijsden in de context van het stadshistorisch onderzoek. Tijdgenoten noemden Eijsden consequent een 'vrijheid', een term die blijkens onderzoek van Heinz Stoob van het Münsterse Institut für vergleichende Städtegeschichte rond 1300 in het Duitse Rijk veel gebruikt werd voor stedelijke nederzettingen die men niet als stad 'kon of wilde aanduiden'. Stoob bedacht daarvoor in de jaren vijftig van de vorige eeuw de categorie *Minderstadt*, en na een uitvoerige 'tournee' langs alternatieve typologieën van nederzettingen in het overgangsgebied tussen dorp en stad (dwergsteden, kwijnende steden, onvoltooide steden, voormalige steden et cetera) komt Van Hall tot de conclusie dat deze term *Minderstadt*, ondanks enkele bezwaren, toepasbaar is op 'vrijheden' zoals Eijsden.

De in totaal meer dan 500 pagina's van deze dissertatie waren misschien niet allemaal nodig geweest als de auteur onnodige herhalingen had weggesneden, maar de kracht van het boek ligt wel degelijk ook in de brede aanpak en inkadering. Die maakt het tot een waardevolle studie voor ieder die geïnteresseerd is in middeleeuwse stadswording, stadsrechten, terminologie en typologie. Mijn voornaamste punten van kritiek betreffen de beschouwing over de Luikse oorsprong van het recht en de behandeling van de tekst van het 'vrijheidsboek'. Wat het eerste betreft is het zeer merkwaardig te constateren dat het Luikse karakter van het oudste recht (in het vrijheidsboek) onder meer wordt aangetoond op basis van een verschijnsel (*mainplévie*) dat als zodanig niet in het vrijheidsboek voorkomt (218). Of de artikelen van het Eijsdense recht letterlijk c.q. inhoudelijk overeenkomen met die in het Luikse stadsrecht of andere stadsrechten in het prinsbisdom, wordt nergens duidelijk.

Ten tweede, heb ik mij, als Hollander die is grootgebracht met de diepgravende studies van Jaap Kruisheer (wiens naam in de literatuurlijst ontbreekt), nogal verbaasd over het feit hoe weinig aandacht de tekstgeschiedenis van het centrale document heeft gekregen. Een bewijs daarvan is de nogal lichtvaardige vervanging van een deel van de tekst over de tol door een passage uit een uittreksel van een register van de heren van Gronsveld uit 1369, waarin beschreven is voor welke goederen men te Eijsden tol moest betalen. De argumentatie voor deze ingreep in de tekst wordt geleverd in een noot (noot 111 op 84-85) waarin verwezen wordt naar een vrijwel gelijklopend 'uittreksel uit een ongedateerd exemplaar van het vrijheidsboek'. Daaruit zou blijken dat het uittreksel uit het Gronsveldse register oorspronkelijk uit het vrijheidsboek afkomstig moet zijn. Nadere details ontbreken. Elders (252) wordt gewezen op het bestaan van vijftiende-eeuwse

schepenakten waarin expliciet naar artikelen uit het vrijheidsboek wordt verwezen. Een systematische confrontatie van deze artikelen met het nu als basistekst gebruikte zeventiende-eeuwse afschrift zou niet hebben misstaan.

Meer aandacht voor de tekstgeschiedenis had ons ongetwijfeld meer kunnen leren over de ontwikkeling van het recht. Van Hall gaat ervan uit dat het vrijheidsboek in 1321 in één keer tot stand is gekomen (onder andere 385), maar tegelijk erkent hij dat er in de loop der tijd wijzigingen in zijn aangebracht. Volgens hem wijst de nogal diverse inhoud van het slot van de tekst er op dat ‘in het laatste deel de meeste veranderingen hebben plaatsgevonden’ (213). Zou het niet veeleer zo zijn dat de tekst organisch is aangegroeid en dat het laatste deel dus het jongste is? Dit soort kwesties worden niet in samenhang behandeld. Dat is een gemis. Nu wordt onvoldoende recht gedaan aan het woord ‘ontwikkeling’ in de titel van het boek en is er slechts wankel bewijs ten aanzien van datering en oorsprong van de ‘vrijheid’. Wat dat betreft is de droom die de auteur in zijn ‘Woord vooraf’ doorvertelt, tekenend. Hij droomde dat het veertiende-eeuwse origineel van het vrijheidsboek uit een archief tevoorschijn kwam en dat de tekst in de verste verten niet leek op die van het zeventiende-eeuwse afschrift waarop hij zijn dissertatie had gebaseerd (7). Deze nachtmerrie had voorkomen kunnen worden door een meer uitputtende behandeling van de tekstoverlevering.

Antheun Janse, Universiteit Leiden